

ПРОБЛЕМА ЕВТАНАЗІЇ: ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті проаналізовано практику Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо справ, пов'язаних з евтаназією. Евтаназія – вид позбавлення життя іншої людини на прохання. Свідоме прохання має висловити безпосередньо невиліковний пацієнт, який знає негуманних фізичних чи / та моральних страждань. Евтаназію проводить тільки лікар відповідно до встановленої законом процедури. Питання припинення життя шляхом евтаназії є одним із найбільш дискусійних серед науковців. У світі немає єдиного підходу до питання легалізації евтаназії. Сьогодні формується тенденція легалізації пасивної евтаназії в окремих економічно розвинених державах, але загалом у багатьох країнах це вважається протиправним діянням. Незважаючи на важливість цього питання, оскільки проблема евтаназії насамперед є проблемою етичною і від її розв'язання залежить доля багатьох безнадійно хворих людей, на міжнародному рівні не існує документа, який закріплює правомірність чи протиправність цього процесу. Вже з початку ХХІ ст. ЄСПЛ неодноразово намагався трактувати ст. 2 Конвенції в контексті проблем правового регулювання права на евтаназію, однак сьогодні немає однозначної, чітко сформульованої практики з цього питання. Метою статті є аналіз практики ЄСПЛ для виявлення основних аспектів правозастосування при вирішенні справ, пов'язаних з евтаназією. Проаналізовані три рішення ЄСПЛ щодо справ, пов'язаних з евтаназією, що, на думку автора, мають надзвичайно важливе значення. Знайдено відповіді на питання: чи є право на припинення життя шляхом евтаназії складовою частиною права на життя, з посиланням на яку статтю ЄКПЛ можна оскаржити протиправні дії державних організацій у справах, пов'язаних з евтаназією. Автор дійшов висновку, що ЄСПЛ не сформулював чіткої позиції щодо цього питання з огляду на різноманітність національного законодавства й у своїх рішеннях спирається на законодавство країни-відповідача, зазначаючи, що легалізація державою евтаназії не суперечить ст. 2 і 8 ЄКПЛ.

Ключові слова: евтаназія, самогубство, асистоване лікарем, право на смерть, право на життя, закінчення життя.

The article analyzes the practice of the ECHR in cases related to euthanasia. Euthanasia is a type of deprivation of another person's life upon request. In this case, a conscious request must be expressed directly by an incurable patient who is experiencing restless physical and / or moral suffering. Euthanasia is performed only by a doctor in accordance with the procedure established by law. The question of ending one's life by euthanasia is one of the most controversial among scientists. There is no single approach in the world to legalizing euthanasia. Today there is a tendency to legalize passive euthanasia in some economically developed countries, but in general, in many countries it is considered an illegal act. Despite the importance of this issue, since the problem of euthanasia is first of all an ethical problem, and the fate of many hopelessly ill people depends on its solution, there is no document at the international level, which establishes the legality or illegality of this process. Already since the beginning of the 21st century the European Court of Human Rights has repeatedly tried to interpret Article 2 of the Convention in the context of the problems of legal regulation of the right to euthanasia. To date, there is no unambiguous, clearly formulated practice on this issue. The purpose of this article is to analyze the practice of the ECHR in order to identify the main aspects

of law enforcement in cases related to euthanasia. The article analyzes three judgments of the ECHR in the cases related to euthanasia which, according to the author, are of utmost importance. Having analyzed the jurisprudence of the ECHR, the author answers the following questions: Is the right to terminate one's life by euthanasia an integral part of the right to life, by reference to which article of the ECHR can be invoked against unlawful acts of public organizations in euthanasia cases. As a result of the analysis of the ECHR practice in euthanasia cases, the author concluded that the ECHR did not formulate a clear position on this issue, given the diversity of national legislations of countries, the Court usually relies on the legislation of the defendant country in its decisions. In its judgment on this issue, the ECHR noted that at the same time, the legalization of euthanasia by the state would not contradict Articles 2 and 8 of the ECHR.

Key words: *euthanasia, assisted suicide, right to death, right to life, shutdown of life.*

Вступ. Питання припинення життя людини як складової частини права на життя вже давно досліджується вченими, у т. ч. юристами, але досі науковці не дійшли спільної думки щодо правомірності деяких способів припинення життя, зокрема евтаназії.

Мотивація у прихильників і противників евтаназії одна і та сама лише з різною першопричиною обґрунтування: держава не давала людині життя, вона і не має права його забирати, інакше діятиме негуманно, нехтуючи людською гідністю; і навпаки, життя людини – це її життя, вона може ним розпорядитися на власний розсуд, позбавлення її цього є негуманним і нехтує гідністю цієї людини.

В.Г. Буткевич визначив причину того, чому саме із другої половини ХХ ст. проблема евтаназії стала особливо гострою і чому вона так важко піддається загальноприйнятному вирішенню: лише в цей період право на життя почало набувати свого завершеного міжнародно-правового регулювання, й евтаназія стала чи не першим його каменем спотикання, у т. ч. на європейському континенті. Європейська спільнота не обмежилася прийняттям ЄКПЛ. Вона також чітко передбачила можливість втручання чи невтручання в ці права [1].

Постановка завдання. Метою статті є аналіз практики ЄСПЛ для виявлення основних аспектів правозастосування у вирішенні справ, пов'язаних з евтаназією, оскільки Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) досі не має однозначної, чітко сформульованої практики з цього питання.

Результати дослідження. Аналізуючи практику ЄСПЛ, варто звернути увагу на справу «Прітті проти Сполученого Королівства» від 29 квітня 2002 р. Суть справи полягала в тому, що заявниця, невеличково хвора на прогресуючу нейродегенеративну хворобу, очікувала, за висновком лікарів, близького кінця життя. Маючи здоровий інтелект і здатність приймати рішення, вона через нестерпні страждання, біль і приниження наполегливо добивалася, щоб їй дали можливість особисто розпорядитися щодо способу і часу настання її смерті: вона бажала, щоб її чоловік допоміг їй закінчити життя і не ніс за це покарання. Згідно з англійським правом вчинення самогубства не є злочином, але допомога іншій особі, коли вона внаслідок хвороби не може це вчинити сама, у здійсненні самогубства карається законом.

Суд не визнав переконливим твердження, ніби гарантоване ст. 2 «право на життя» може тлумачитися як таке, що містить негативний аспект. Формулювання ст. 2 Конвенції відрізняється від ст. 11. Вона не стосується питань, пов'язаних із якістю життя, чи вибору, який людина робить стосовно свого життя. Тією мірою, якою ці аспекти визнаються настільки принциповими для умов людського існування, що вимагають від держави втручання, вони можуть відбиватися у правах, гарантованих іншими статтями Конвенції або в інших міжнародних документах з прав людини [2].

Відповідно до цього рішення це право не означає можливість особи повністю розпоряджатися своїм життям, оскільки людина не може обирати, що їй робити з ним. Право на смерть також не можна розглядати як складову частину цього права. Ст. 2 неможливо, якщо не переключувати її текст, тлумачити як таку, що надає діаметрально протилежне право, а саме право померти; не може вона і створювати право на самовизначення, тобто надавати людині право обирати не життя, а смерть (39). Тому Суд вважає, що жодного права померти – чи то з допомогою третьої особи, чи з допомогою державного органу – впливати зі ст. 2 Конвенції не може. Цей висновок Суду підтримується в нещодавній Рекомендації 1418 (1999) Парламентської асамблеї Ради Європи (40) [2].

Отже, проаналізувавши рішення, можна дійти висновку, що ст. 2 надає людині право фізично існувати (жити), бути впевненою у тому, що цю можливість у неї ніхто не забере, але право на евтаназію не є складовою частиною права на життя.

ЄСПЛ у рішенні зазначає, що право на вибір способу своєї смерті є елементом приватного життя відповідно до ст. 8 ЄКПЛ.

У справі «Хаас проти Швейцарії» заявники оскаржували відмову національних установ охорони здоров'я у наданні летальної дози препарату без рецепту лікаря для проведення асистованого самогубства з посиланням на ст. 8 ЄКПЛ (право на приватне життя). Заявник, котрий страждав від тяжкої форми афективного біполярного розладу протягом двадцяти років, після кількох невдалих спроб суїциду намагався придбати пенобарбітал натрію (що йому не вдалося через обмеження цього препарату в обігу). Тож заявник стверджував, що ст. 8 Конвенції покладала на державу позитивне зобов'язання щодо створення умов для надійного і безболісного суїциду.

Суд не знайшов у діях установи охорони здоров'я Швейцарії порушення прав заявника. ЄСПЛ у п 52 рішення зазначає, що лікарські засоби, які призводять до смерті, повинні бути надані лише за призначенням лікаря. Факту отримання рецепту передують певні процедури огляду хворого, тож заявник не міг розглядатися як невиліковний хворий, оскільки не перебував на завершальній стадії невиліковної хвороби, яка заважала йому самому покінчити із життям, тому ЄСПЛ не задовольнив його вимоги [3, с. 58].

Справа «Ламберт та інші проти Франції» від 5 червня 2015 р. є найбільш резонансною з раніше згаданих, вона була прийнята ЗМІ як схвалення ЄСПЛ процедури пасивної евтаназії.

Заявниками в цій справі стали батьки, зведені сестри та брати В. Ламберта, котрий після дорожньо-транспортної пригоди у 2008 р. страждав від паралічу чотирьох кінцівок (тетраплегії). У січні 2014 р. на підставі висновку консилиуму лікуючий лікар ухвалив рішення про припинення живлення та гідратації пацієнта, результатом чого стала смерть останнього. У червні 2014 р. Вищий адміністративний суд Франції підтвердив легітимність дій лікарів стосовно Вінсента Ламберта. Родичі померлого пацієнта подали до ЄСПЛ заяву, в якій оскаржували дії лікарів щодо припинення штучного підтримання життєдіяльності пацієнта, посилаючись у своїй заяві на порушення ст. 2 Конвенції, яка декларує право на непопущеність життя людини. ЄСПЛ у цій справі не задовольнив вимоги заявників. Своє рішення обґрунтував тим, що, по-перше, у Франції 22 квітня 2005 р. було прийнято відповідний нормативно-правовий акт, який дозволяв лікарям проводити процедуру відключення від апаратів штучної підтримки життєзабезпечення в подібних до розглянутого випадках, отже, лікарі вчинили дії, передбачені національним законодавством. По-друге, між Радою Європи та її державами-членами немає консенсусу щодо остаточного рішення щодо правового забезпечення закінчення життя людини. Це питання має вирішуватися внутрішніми системами права держав-членів. Свою роль у цій справі, в якій піднялися гострі медичні, правові й етичні проблеми, ЄСПЛ бачив в аналізі дотримання сторонами справи внутрішнього законодавства, яке не суперечило Конвенції. Впевнившись, що вимоги національного законодавства щодо проведення процедури ортаназії були дотримані, Суд не визнав дії лікарів порушенням конвенційних норм [4, с. 167].

Важливим для правозастосування є те, що ЄСПЛ відокремив поняття евтаназії та припинення підтримки життєдіяльності, що відновить природний процес настання смерті. Незважаючи на те, що асистований суїцид та евтаназія прямо заборонені законодавством Франції, за наявності певних обставин лікар може припинити підтримку життєдіяльності хворого, якщо протягом тривалого періоду лікування позитивних зрушень у стані хворого не відбулося та подальше лікування не в змозі покращити його становище, що іншими словами зветься «терапевтичне утримання». Тож порушення права на життя та норм Конвенції в цьому контексті не було.

Також у цій справі ЄСПЛ констатував: поміж державами-учасницями Ради Європи не існує консенсусу щодо надання дозволу на припинення лікування, яке штучно підтримує життя, попри те, що більшість держав усе ж дозволяють це. У зв'язку з цим Суд зазначив, що, хоча формальності, які супроводжують припинення лікування, є відмінними у різних державах, існує консенсус щодо визначальної ролі волевиявлення пацієнта в ухваленні рішення, яким би не був спосіб його висловлення. Тому Суд вважає, що у питаннях стосовно закінчення життя, як і стосовно початку життя, державам слід надати можливість розсуду не лише щодо дозволу або заборони на припинення лікування, яке штучно підтримує життя, і супутніх формальностей, але

і стосовно способу врівноваження захисту права на життя пацієнта і права на повагу до його приватного життя й особистої автономії. Водночас Суд підкреслив, що ця можливість розсуду не є необмеженою, і він залишає за собою можливість стежити за дотриманням державою своїх зобов'язань за ст. 2 (§ 147–148) [3, с. 58].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що ЄСПЛ не має єдиного узгодженого підходу до розгляду справ, пов'язаних з евтаназією. У практиці Суду є діаметрально протилежні рішення щодо подібних справ. Цей факт пояснюється тим, що національне законодавство країн часто різниться між собою, і складно знайти консенсус. У своїх рішеннях ЄСПЛ часто звертає увагу на те, що питання правомірності такого явища, як евтаназія – це питання національного законодавства, але водночас легалізація державою цього процесу не суперечитиме ст. 2 та 8 ЄКПЛ. Варто наголосити на тому, що це питання надзвичайно важливе для багатьох людей, тому проблема евтаназії не повинна розглядатися лише на національному рівні, а міжнародні органи, в т. ч. і ЄСПЛ, також повинні впливати на розв'язання цієї проблеми. Для захисту прав людини, людської гідності необхідно створити єдиний правовий стандарт, єдині критерії для всіх країн щодо розгляду справ, пов'язаних з евтаназією.

Список використаних джерел:

1. Буткевич В.Г. Право на життя – основоположне право ЄКПЛ. *Становлення та розвиток критеріїв і стандартів його застосування. Європейський суд з прав людини. Судова практика* / за заг. ред. В.Г. Буткевича. Київ : Ред. журн. «Право України», 2011. Дод. до журн. «Право України». Вип. 2. Ст. 2 ЄКПЛ. «Право на життя» : у 3 кн. 2011. Кн. 2. 1108 с.
2. Рішення Європейського суду з прав людини від 29 квітня 2002 р. у справі «Прітті проти Сполученого Королівства». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_210#Text (дата звернення: 11.08.2020).
3. Дроздов О., Дроздова О. Посібник за статтею 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Право на повагу до приватного і сімейного життя. 83 с. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/1259d4263dac852ef056_file.pdf (дата звернення: 15.08.2020).
4. Триньова Я.О. Аналіз практики Європейського суду з прав людини щодо закінчення життя. *Право.ua*. 2015. № 4. С. 163–168. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2015_4_31 (дата звернення: 18.08.2020).